

Іван Васильович КРИЦАК,
кандидат юридичних наук
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків, Україна)

ЕВРЕСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВЕЛИКОЇ УКРАЇНСЬКОЇ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ У РАМКАХ ДУХОВНО-ЦІННІСНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ПРАВОРОЗУМІННЯ: ВІДГУК-РЕЦЕНЗІЯ ТА ОСОБИСТІ СПОГАДИ¹

«Учителю, дозволь мені перед іменем Твоїм смиренно приклонити коліна», – так писав видатний класик. Ці скромні напрацювання присвячую світлій пам'яті/завдячую Вчителю і наставнику, академіку НАПрН України, першому проректору ХНУВС, головному вченому секретарю Національної академії правових наук України, доктору юридичних наук, професору, заслуженому діячу науки і техніки України, полковнику міліції О. О. Погрібному (25 травня 2023 року виповнюється 12-та річниця, відколи відійшов від нас Олексій Олексійович). Завжди молитовно пам'ятаємо, і жоден день не пройшов, щоб не згадати про видатну особистість, харизматичного лідера, кругозір наукового мислення якого сягав справжнього титана порядності, високих людських якостей і професіоналізму.

Чи знаєте Ви, що Бах втратив малолітню дочку, а потім трьох синів, згодом дружину Марію? Потім вони з другою дружиною, Ганною, втратили ще чотирьох доньок та трьох синів. Одинадцять улюблених дітей. І одна дружина. Багато дослідників запитували: як Бах зумів пережити ці втрати? Чому не перестав дихати, чому його серце не зупинилося? А головне, як він

¹ Велика українська кримінологічна енциклопедія. У 2 т. Т. 1: А-Л / [редкол.: В. В. Сокуренко (голова) та ін.; наук. ред.: О. М. Литвинов]; Кримінол. асоц. України. Харків: Факт, 2021. 853 с.

Велика українська кримінологічна енциклопедія: у 2 т. Т. 2: М - Я / [редкол.: В. В. Сокуренко (голова) та ін.; наук. ред.: О. М. Литвинов]; Кримінол. асоц. України. Харків: Факт, 2021. 869 с.

зміг і надалі писати музику? Найпрекраснішу музику, яку доводилося коли-небудь чути світові. Знаєте, як він це зміг? Я вам скажу. Завдяки Богові. Наприкінці партитури він завжди писав «Soli Deo gloria» («одному Богу слава»), а на початку – «Господи, допоможи». Тому і грати Баха можна тільки молячись: граєш – наче твориш молитву. Музика Баха – це розмова людини та Бога. (Анна Платанова «О музице Баха»).

Видатні вчені одеської кримінологічної школи В. О. Туляков та В. М. Дрьомін нещодавно на шпальтах наукових обрисів заявили/акцентували на тому, що зараз ми живемо в апокаліптичну епоху буремних змін і потрясінь. Засвідчена така переконливість обкладинкою журналу The Economist у 2019 році, де зображені чотири вершники Апокаліпсису: чума, війна, голод, смерть. Чуму (коронавірус) більш-менш пережили, у воєнному стані перебуваємо зараз, голод, за словами афонського і руського старчества, повинен відбутися для нарозумлення людини. Слід звернути увагу на обкладинку і зображення світових глобалістів цього ж журналу The Economist 2022 року, де поміщені три колоски пшениці, зерна якого у виді черепа людини, що напевне знаменують голод і смерть, «продовольчу катастрофу». Тому, можливо, й справді настав час замислитись не лише простому/пересічному громадянину про спасіння своєї душі, але й науковій та інтелектуальній еліті нашої держави та суспільства, лідерам наукового мислення, які багато в чому є моральними авторитетами держави і знаними професіоналами. Коли із уст таких особистостей виходять відповідні застереження загрозливих станів, що, власне, і повинен робити кожен кримінолог, коли такі міркування навіть не завжди співмірні із загальним мисленням чи звучить відповідна критика/насуваються відповідні загрози у подібному контексті, – необхідно усвідомити, що ми живемо/переступили поріг іншої реальності, що зветься апокаліптичною, передантихрисловою. Слід кричати/голосити багатьма станами «волаючого в пустелі». Саме кримінологи є пророками, які торують шлях незвіданого – того, про що не завжди можна говорити вголос; вони є аналітиками, наукометристами багатьох суспільних процесів і явищ. Недарма відповідна спеціальність кримінолога настільки затребувана за кордоном.

Лідери наукового мислення здатні багато перемінити/змінити у нашому/цьому житті на краще. З під пера/з благословення таких особистостей вдається видати воістину оригінальні наукові праці в результаті одкровенень, багатьох обмежень. Піст і молитва, як два крила, задають ритм наполегливої праці, бажання так багато зробити, що неодмінно призведе до поставлених цілей та бажаних/максимально можливих у силу обізнаності успіхів та результатів.

Сьогодні існують величезні масиви матеріалу з тієї чи іншої проблеми, однак угледіти найбільш основне, раціональне і помістити його в енциклопедичний матеріал є завданням не з легких. Особлива заслуга у цих процесах великого організатора української юридичної та кримінологічної науки О. М. Литвинова, з благословення та непосильних трудів, особливих

інтелектуальних зусиль якого побачила світ добротна наукова праця – Велика українська кримінологічна енциклопедія. Його служіння Батьківщині, нашій державі може бути прирівняним до архієрейського чину чи видатних особистостей, подібно славнозвісному Володимирі Далю, де кожне слово наповнене особливим Духом, своєрідною духовно/культурно/етно/національною спадщиною та академічною атмосферою, де відчувається довіра професіоналам, коли чудним/дивним, образним чином під егідою/науковим консультуванням і керівництвом якого все виходить, і можна здійснитись у плавання чи політ справжньої академічної науки та добродеті. Для здобуття таких рівнів, безперечно, слід було пройти тернисту життєву і науково-дослідницьку дорогу, перед чим особливо приклоняємось. Воістину, добрі справи праведника будуть жити вічно (Пс.36:29).

У рамках війни і миру, як постійних станів світу цього на полі битви йде повстання ворога роду людського проти божества, а заручником виступає людська душа, як найцінніший дар світу цього, щоб доповнити число ангелів, які відпали від божества. Серце скрушене, сльози покаяння, Дух смирення, любові і страху Божого, а не будь-які/навіть найкращі цінності та скарби покликаний кожен із нас принести Богові.

Пам'ять про вчителів – запорука успішного майбуття. Потенціал Харківської юридичної школи невичерпний. Воістину святе місце пустим не буває. Господь у дивний спосіб доповнює його новими особистостями високого пілотажу мислення, які продовжуватимуть справу наставників. Такою сьогодні є Харківська юридична школа, коли особливо трепетно і боляче, адже за останній рік буквально у недавньому часі ми провели в останню путь найкращих професорів Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого: знаного в Україні та далеко за її межами ректора В. Я. Тація, можна сказати патріарха юридичної науки загалом, а також проректорів-академіків Ю. П. Битяка та М. І. Панова. Вчені зробили неоціненний внесок у розвиток юридичної науки і кримінального права зокрема, розвинули потенціал мислення юриста до небувалих масштабів класичності, вираженості і міри тактовності, яка у всі часи була притаманною харківським науковцям через вихолощення усього зайвого, адже серед багатьох спотикань, критичних дискусій, багатьох правд обирається та, яка найближче до Істини. Однак такі високі щаблі і рубежі наших вчителів накладають велику/особливу відповідальність на усіх нас – майбутньому поколінню юристів, які продовжують високу справу добрих наставників, імена яких житимуть у вічності; серцях багатьох нинішніх та прийдешніх поколінь. Пам'ять ніколи не згасає за справжніх лідерів наукового мислення, істинних титанів науки юридичної, вчених-енциклопедистів, з універсалізмом наукового мислення, лідерські якості та людяність яких злились воєдино нероздільним чином. Можливо, в цьому і запорука щастя у досягненні успіху.

Слід відзначити, що набрало сил нове покоління юристів, якими пишаємось, яким бажаємо багатолітня, які найкраще виступають у

публічних дискусіях та можуть вивести наукові шаблі, донести навчальний матеріал на високість творчості і професіоналізму. Віримо, що так буде завжди.

Неоціненний внесок багатьох вчених кримінально-правової та кримінологічної науки у розвиток нормативної основи держави та світоглядність мислення у науковому світі. У теорії можна багато чого замислити/задумати, однак лише практика, щоденна клопітка/рутинна робота відкриває межі можливого/здійсненого і вимальовує картину тієї чи іншої наукової праці/дійсності/реальності у максимально завершеному на даний час обрисі. Треба відзначити, що окремі ціннісні/біблійні аспекти витоків/основ кримінального права та кримінології (принаймні ті, які добре відомі сьогодні для нас) висвітлювали/відстоювали/торкались у публічних виступах, на різного роду наукових площадках і дискусіях, у багатьох працях такі видатні українські вчені-криміналісти, як В. В. Трубников, В. Я. Тацій, Ю. В. Баулін, М. І. Хавронюк, В. О. Навроцький, Н. О. Гуторова, П. Л. Фріс, О. М. Костенко, В. І. Шакун, Є. Л. Стрельцов, В. О. Туляков, С. Б. Гавриш, А. Ф. Зелінський, В. П. Ємельянов, О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов, Є. О. Гладкова, О. О. Книженко, О. В. Харитонова, О. В. Олішевський. Отож, можна говорити, що витoki кримінології на вітчизняних теренах є небезпідставними. Спираючись/тримаючись на плечах видатних/високого пілотажу мислення вчених-титанів, можна з упевненістю сказати, що цей шлях є вельми перспективним та неодмінно буде затребуваним у загальній обізнаності юриста, розширивши його кругозір нормами канонічного права, біблійними основами, зокрема їхнім тлумаченням, знанням Священного Передання та багатьма ціннісними аспектами, які в подальшому можуть бути виведеними в розряд нормативного/у рамках наук кримінально-правового циклу чи багатьох інших галузей. Дана обізнаність буде важливою для усіх, кому не байдужа тема/проблема релігії, духовності як найважливішого ціннісного прерогативу – спасіння людської душі, де людина розглядається не просто як біосоціальна сутність за дарвінською теорією, а як гармонійне поєднання трискладового пріоритету у людській сутності – Духу, Душі і Тіла.

Роль вчених-наставників/наукового керівництва та консультування у підготовці молоді плеяди науковців. Особливо завдячую своєму науковому керівнику у курсантські роки – О. О. Книженко, з допомогою і настановами якої на першому курсі вдалось написати тези наукових доповідей, які були присвячені особливостям конструювання кримінально-правових санкцій; з якими свого часу виступив на науково-практичній конференції та потрапив у трійку найкращих виступів. Згодом на інших курсах були підготовлені тези наукових доповідей, присвячені «Меті покарання», відстоювалась позиція, що кара не може бути метою покарання. Саме під науковим керівництвом Оксани Олександрівни майже 20 років назад вдалось вперше відвідати знамениту Харківську державну наукову бібліотеку імені В. Г. Короленка. Тому особлива вдячність науковим керівникам молодих науковців, які сіють зерна науковості у молоді/учнях, адже навіть крізь роки вони неодмінно проростуть і дадуть добрі плоди.

Саме такі особистості закладають основу/фундамент науковості, не жаліючи власних сил, наснаги та ентузіазму.

Сьогодні безмежно вдячний професорам О. М. Литвинову, Ю. В. Орлову, науковому керівнику при написанні дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук О. В. Волошенюку та багатьом іншим особистостям, які підтримали розроблення кримінології як напряму наукових досліджень з одночасним розробленням/вибудовуванням духовно-ціннісної концепції праворозуміння, яка надзвичайно важлива в умовах нинішньої російсько-української війни, коли довелось усім нам переосмислити цінності у житті. Цілком ймовірно, що саме кримінологія як більш практичний напрям/тренд/концепт/теорія/перцептива у співдії із розроблюваною концепцією праворозуміння з часом займе основоположні рубежі багатьох вчень у юриспруденції, а ідея богоцентризму прийде на зміну ідеології людиноцентризму, яка, на жаль (і це закономірно), не в силах розв'язати поставлені завдання і досягти відповідних цілей у руслі досягнення доброго, розумного, вічного.

Зачатки кримінології із найдавніших часів. Одного разу зацікавившись кримінально-правовою чи кримінологічною наукою, вже ніколи не захочеш звернути з цього шляху. Все у подальшому відбуватиметься крізь призму кримінально-правової матриці/дійсності/реальності. Ми станемо прискіпливими до зла, несправедливості, неправди. Тому, напевно, дана галузь права та її допоміжні навчальні дисципліни найкраще «заточує» наш розум на ретроспективу «остроумия»/дотепності. І такі задатки/усвідомленість розпочинаються із найдавніших часів/начал створення світу, якщо говорити з позицій кримінології/біблеїстики. До речі, навіть не з часу створення Богом першої людини – Адама та з ребра його Єви, навіть не з тих пір, коли Каїн убиває свого благочестивого брата Авеля заздрості ради, де згодом уся світова цивілізація поділиться на дві складові – каїнітську і сифітську у честь благочестивого намісника і третього сина наших прабатьків – праведного Сіфа, брата Авеля, якого вимолили у Господа Адам і Єва, щоб Господь подарував/продовжив благочестиве зерно/лінію праведності на Землі. Усе бере свої начала набагато раніше, якщо мислити у ключі відповідних просторово-часових вимірів, а саме коли частина ангелів, як першопочатково добрих сутностей, повстала проти божества в результаті гордині, не покаялась і перетворилась у духів злоби піднебесної. Тоді виникає закономірне питання: чи був Каїн першим чоловіковбивцею на планеті Земля, чи, можливо, це той, хто спокусив його? Напевно з цих пір слід шукати витoki зла, коли воно розпочинає воювати/повставати проти добра і справедливості, усіяко спокушає людину до безчинства і злодіянь. А ще величезне значення у цьому симбіозі має нерозкаяний гріх Адама і Єви, які вкусили заборонений плід від дерева пізнання добра і зла; спокуса змія до такого вчинку; те, коли в результаті нерозкаяного гріха народжується перший син в Адама і Єви – Каїн – злбний, жорстокий, який дасть своє

відповідне потомство. Можливо, коли перші люди зрозуміли/усвідомили через дітей, що таке зло у всій його красі та різноманітності, тоді й з'являється благочестиве зерно Авеля, а згодом – і Сіфа. Знову ж таки, добро завжди перемагає. Кримінологія повинна завжди проводити власну паралель досліджень у призмі добра і зла, земного і небесного, духовного, душевного і тілесного, вічного і тлінного з пропорційністю вказаних станів справедливості покаранню, справжності покаяння тощо. Незважаючи та тотальну повсюдність зла, не варто забувати, що добро у принципі/за своєю сутністю і природою існує скрізь і всюди, і його неодмінно більше, ніж зла. Однак чи виживе людина у постійних протистояннях війни і миру, на яку сторону піддається, чи утримається на шляху праведності? Залишається лише на милість Богу покладатися і тверду віру мати, непохитну надію і палку любов до Господа. А це значить послужити людині/ближньому добрими справами, добродіями, добром.

За таких умов виникає питання про криміногенну теорію у кримінології, значення проклять на роді людському, чи був справедливим суд над нашим Спасителем і Господом Ісусом Христом за правовими нормами того часу, якщо ми живемо у новій двохтисячолітній христовій ері, прагнемо втілити Новий Заповіт у життя, з урахуванням всього здобутого, тобто Старого Заповіту, де основним і превалюючим був принцип Таліона «зуб за зуб, око за око». Йдеться про подію, яка перемінила людство до фібр і глибин неможливого – Воскресіння з мертвих праведного Лазаря, а згодом і нашого Господа Ісуса Христа, інших багатьох наративів, практик і установок служіння ближньому – всього того, що суперечить злоби і ненависті. Мабуть, треба добре орієнтуватись у цих питаннях, якщо живемо в еру Христа, а особливо важливими ці питання є для вчених криміналістів, які відносять себе до знавців кримінально-правових та кримінологічних смислів. Зрештою, що за тих чи інших умов виводити у розряд «суспільно-шкідливого» чи «суспільно-небезпечного», де гріховний помисел, і яку велику мотивувальну силу він має для звершення/скоєння зла? На основі біблейських начал/богословської науки, а саме знання тлумачення Священного Писання видатними богословами з подальшим його розбудовуванням шляхом кримінологічних позицій; знання Священного Передання, щоб поступово нашаровувати вказані напрацювання на контури кримінології та кримінального права – безперечно, ці та багато інших важливих завдань є надзвичайно важливими.

Церква Христова та її роль у боротьбі зі злом/злочинністю. Зараз 7531 рік від створення світу. Церква Христова складається з Церкви Земної, яку утворюють люди, які зараз живуть на Землі та ведуть боротьбу/війну зі злом/злочинністю, несправедливістю, неправдою, помислами лихими/лукавими, багатьма загрозливими станами суспільства, виконують богоспасаючу місію стосовно самого себе/своєї душі та ближнього. Вона є видимою і ще зветься мандрівною, войовничою; а Церква Небесна, невидима, складається з багатьох старозавітних праведників, яких Спаситель вивів з пекла у Царство Небесне, усіх померлих у вірі та покаянні

православних християн. Інакше вона зветься торжествуючою. Церква Земна провадить нас до небесного/нового Єрусалиму, очікуваної Батьківщини, громадянами якої покликані стати усі. Звідси, вона веде безперервну боротьбу постом і молитвою, багатьма подвигами аж до мученицької смерті з ворогом роду людського, духами злоби піднебесної, видимими і невидимими ворогами людського спасіння задля Блаженної Вічності – Царства Небесного. Церква Небесна утворює у собі великий сонм Небесного воїнства – Ангелів і Архангелів, Херувимів і Серафимів, багатьох інших ангельських чинів, що славлять безперестанно Господа і Бога, Пресвяту Троїцю. Особливе місце у Церкві Небесній належить Божій Матері, яка «часнійша» від Херувимів і незрівнянно «славнійша» за Серафимів. Отож, Церква Небесна складається з багатьох праведників, угодників Божих, які вже здійснили свою земну місію, закінчили боротьбу з ворогом роду людського і зараз тріумфують/насолоджуються у блаженній вічності Царя Слави Христа і Господа нашого Розп'ятого і Воскреслого – того, що вознісся на Небеса і знову прийде у славі судити живих і мертвих. Того, який поправ смерть/відкинув повстання ворога роду людського як щось малозначне/меншовагартісне, переміг силу пекла. «Смерте, де твоє жало? Аде, де твоя перемога?» (1Кор.15:15). Ради такої великої місії варто жити на Землі, творити, боротись, перемагати, адже у нас за плечима велика сила і допомога божества, усіх живих праведників, молитви яких щоденно підносяться до небес, і тих, хто перебуває у Блаженній вічності, усіх, кого людина призиває на допомогу у скрутних обставинах життя. «Той, хто знаходиться поза Церквою Христовою, міг би врятуватись лише в тому випадку, якби могли спастись хто-небудь із тих, хто знаходився поза ковчегом Ноевим», – говорить священномученик Кипріяні Карфагенський (200–258).

За словами великого Тертуліана: «Кожна душа людини за природою християнка». Зауважимо – незалежно від раси, кольору шкіри, релігійних переконань, етнічного походження. Сонце однаково світить, і дощ падає на добрих і поганих/злих. Так і Бог у Троїці Святій один і той же вчора, сьогодні, завтра і у всі віки. Залишається усім нам сподіватись на милість Божу, жити у мирі, правді Божій, істині та справедливості. За Законом Совісті як внутрішнім голосом Бога, що взиває в людині, її серці і душі, «не гріши, Людино, якщо ти створена за образом і подобою Божою» (Буття 1:26), піднімайся з колін, кайся і сокрушайся. Істинна свобода – свобода від гріха. Якщо людина розумна прагне пізнати/осягнути божественну премудрість та серед багатьох правд віднайти Істину, вона неодмінно покликана звернутися до Месії і Господа нашого Ісуса Христа в Троїці єдиносущній та нероздільній про якого так багато написали пророки, який за нас страждав і Воскрес із мертвих; та неодмінно допоможе кораблю душі окремого людини у бурхливому/буремному морі життя причалити до берега Царства Небесного, Блаженної вічності – довгоочікуваного Раю пресолодкого, справжньої неземної Батьківщини, яку й око не бачило, і вухо не чуло. «Ихже око не видѣ, и ўхо не слы́ша, и на се́рдце челоуѣку не възды́ша, ꙗже угото́ва

Богъ любящымъ Егѳ. (1Кор.2:9).

Особливості Харківської юридичної школи та атмосфери Духу Слобожанщини у викристалізації наукового знання та гуманних основ буття. Особлива роль у нинішніх процесах належить Харківській юридичній та й загалом науковій школі, славній Слобожанщині, інтелектуальній столиці України, малій Батьківщині Г. С. Сковороди, 300-річчя з дня народження якого відзначали недавно. Треба згадати і про високу духовність родини Квіток-Оснѳ'яненків, багатьої інших особистостей доля яких переплелась/пересікалась із м. Харковом. Загалом слід акцентувати увагу на атмосфері справжньої академічної, наукової та молитовної налаштованості на Харківщині, яка особлива завдяки великим святителям Церкви Христової, які своїми нетлінними мощами почивають у Благовіщенському Свято-Кафедральному Соборі м. Харкова. Це насамперед патріарх цареградський, святитель Харківський та Лубенський чудотворець Афанасій (Пателарій), у народі більше відомий як Афанасій сидячий, святитель Мелетій Харківський, відомий багатьма чудесами та подвигами, священномученики Онуфрій (Гагалюк), Олександр (Петровський), Іоасаф Білгородський, а також великий сонм святих слобідського краю, знаних і не знаних, які постійно біля престолу Божого моляться за свою кафедру, де визначено було здійснити їм місію земного служіння людям і Батьківщині, які сьогодні моляться за цілий світ. Не можна забувати, що саме Харківщина дала світові трьох нобелівських лауреатів: Іллю Мечникова, Льва Ландау, Саймона Кузнеця. Ми пишаємось науковою спадщиною М. І. Бажанова, величчю В. Я. Тація, харизмою М. І. Панова і В. В. Трубникова. Це воістину сильні академічні професори, які підготували велику когорту вчених-юристів, справжніх спеціалістів, багатьох управлінців нашої держави.

Особливу вдячність у цих процесах слід висловити великим організаторам кримінологічної та кримінально-правової науки, вченим-енциклопедистам О. М. Литвинову та Ю. В. Орлову, універсалізм знань якого є беззаперечним. З їхньою допомогою можна здійснитись на високі пілотажі архінауки у метафізичному, філософському, всеосяжному значенні. Це добре відчувають курсантські та студентські колективи, університетська наукова спільнота та вся Україна, країни близького і далекого зарубіжжя, що неодмінно задає ритм до праці, спонукає до самовдосконалення, до високості наукових знань. Ми пишаємось, що причетні до високої/великої когорти видатних вчених, лідерів наукового і духовного потенціалу мислення, що становить велику честь і відповідальність. Приємно те, що саме Харківський національний університет внутрішніх справ серед усіх ЗВО системи МВС з опорою на славних традиціях Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого та Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна тримає передові рубежі (і це визнають усі) з центром Національної академії правових наук України саме у м. Харкові. Залишається побажати багатьом усім ентузіастам на ниві кримінально-правової та кримінологічної, юридичної науки загалом. Також у своїх молитвах ніколи не забуватимемо усіх хто поряд, а також тих, кого

вже немає серед нас через різні обставини, але які були причетними до Харківської юридичної школи. Пам'ять про кращі здобутки і традиції видатних особистостей завжди житиме у наших серцях.

Велика українська кримінологічна енциклопедія як сізіфова титанічна праця сучасності під організаційною та інтелектуальною основою О. М. Бандурки, О. М. Литвинова та Ю. В. Орлова. Актуалізація Великої кримінологічної енциклопедії, унікальної за своєю сутністю академічної праці, до написання якої залучена велика кількість провідних науковців нашої держави, є важливою за нинішніх умов. У ній міститься найрізноманітніший науковий матеріал, який стосується кримінально-правової та кримінологічної сфери дослідження.

Наукова праця, як і належить бути енциклопедії, по-справжньому ємна – 1723 сторінки складають у сукупності 1-й та 2-й томи. Матеріал висвітлений лаконічно, доступно, ясно і зрозуміло. Відчувається його «ізіюминка», найбільша важливість, що бере за душу і серце. Особливої уваги заслуговує широка палітра біографій видатних вчених-криміналістів, представників кримінально-правової та кримінологічної науки. Порушено багато наукових проблем, викристалізовується особливий понятійно-категоріальний апарат з огляду на неспинний розвиток та перебіг часу, який неодмінно буде корисним для широкого кола і загалу юристів, професіоналів своєї справи. Добре, коли знайдеться місце в особистій бібліотеці та можливість для придбання вказаної праці, яка неодмінно виправдає себе.

Маючи дану енциклопедію під руками, завжди можна віднайти відповідну інформацію, здійснити науковий пошук найбільш необхідного. Після перечитання/перегляду Великої української енциклопедії ми неодмінно станемо на щабель/сходинок вище, що допоможе сформулювати/утвердити наукові пріоритети та загальну обізнаність у багатьох питаннях.

По-справжньому пишаємось харківською юридичною школою, однак жодним чином не применшуємо досягнень інших науковців. Уважно спостерігаємо за багатьма напрацюваннями і відслідковуємо сучасні порухи/ритми науки, її напрями і тенденції. Низький поклін та сердечна вдячність усім, хто приклав руку допомоги.

Задум кримінологічної енциклопедії унікальний, у ній розміщені біографії видатних особистостей, зокрема тих, які сьогодні продовжують працювати і кого, на жаль, немає серед нас, однак вони вічно живі у нашій пам'яті, молитвах.

Сфера наукових інтересів та перспектив подальших наукових пошуків/розвідок на даному етапі у рамках кримінології становлять такі напрями, до яких у силу різних обставин вдалось бути дотичним: теорія та історія держави і права, кримінологія, кримінологіософія, етнічна/етнічно-релігійна та регіональна злочинність, метод інтерв'ювання, міждисциплінарного аналізу у протидії та боротьбі зі злочинністю, наукометрія, «теорія розбитих вікон» у духовно-ціннісному

розумінні, модель САРО, криміногенна теорія, духовно/нормативно-ціннісна та лібертарно-юридична концепція праворозуміння, богослов'я (тлумачення Священного Писання), Священне Передання.

О. В. Олішевський та його внесок у розвиток кримінології як напряму/теорії/тренду. У рамках аналізу енциклопедії особливу увагу зосередимо на наукових напрацюваннях старшого викладача кафедри кримінального права і кримінології, кандидата юридичних наук, доцента О. В. Олішевського, який зараз у дияконському чині звершує служіння на горі Афон; з яким разом навчались у ад'юнктурі та докторантурі Харківського національного університету внутрішніх справ та багато років відвідували Свято-Борисо-Глібський жіночий монастир, що у с. Водяне Зміївського району Харківської області. Молитовна, незабутня атмосфера монашеського співу, подалі від мирської суєти і насиченості транспорту не залишила без особливої духовної налаштованості кожного, хто одного разу побував на цьому святому місці. Саме тут вдалось пізнати велич безмовного православ'я і проповіді, коли душа підноситься до небес, радіє і торжествує, очищається, і вдається побачити щось набагато більше, аніж відкрилось вчора, коли Дух захоплює особлива атмосфера смирення та любові до Господа і Бога нашого, великого Творця і Вседержителя.

У рамках подальшого розроблення духовно/нормативно-ціннісної концепції праворозуміння та її практичної реалізації шляхом кримінології/кримінології слід акцентувати на окремих напрацюваннях автора, О. В. Олішевського, які відображені у Великій українській кримінологічній енциклопедії.

Велика українська кримінологічна енциклопедія. У 2 т. Т. 1: А-Л / редкол.: В. В. Сокурєнко (голова), О. М. Бандурка (співголова) та ін.; наук. ред. О. М. Литвинов. – Харків : "Факт", 2021. – 853 [3] с.

С. 143–145 БІБЛІЙНІ ПОКАРАННЯ

У Старому Завіті, як і у письмових джерелах інших стародавніх народів, існував закон відплати або принцип таліону, за яким об'єм покарання повинен дорівнювати тяжкості вчиненого злочину. В книзі Вихід міститься постанова: «віддай душу за душу, око за око, зуб за зуб, руку за руку, ногу за ногу, опік за опік, рану за рану, забій за забій» (Вих. 21: 23-25). Ідентичні або схожі правила містяться в книгах Левит: «хто завдасть пошкодження тілу своєму ближньому, тому необхідно зробити те ж саме, що і він зробив: перелом за перелом, око за око, зуб за зуб; як він завдав пошкодження тілу людини, так і йому слід зробити. Хто заб'є худобу, той відшкодує її, а хто вб'є людину, того слід віддати смерті» (Лев. 24:19-21); Повторення Закону: «судді зобов'язані добре досліджувати, і якщо свідок неправдивий, неправду говорив на брата свого, то зробіть йому так, як він замишляв зробити своєму братові; і так знищ зло з-посеред себе; і решта почують, і будуть боятися, і більше вже не будуть робити таке зло серед себе; да не пощадить [його] око твоє: душу за душу, око за око, зуб за зуб, руку за руку, ногу за

ногу» (Повт. 19:18-21). Такі постанови були необхідні в ті часи, по-перше, для обмеження надмірного насильства за вчинений злочин (ряд прикладів міститься в книгах самої Біблії). Тобто це був захід для виведення народу з рівня перебільшеної помсти за заподіяну шкоду на рівень справедливості. По-друге, для виправлення правопорушника та, по-третє, профілактики злочинної поведінки.

Однак, в Новому Завіті: «Ви чули, що сказано: око за око, зуб за зуб. А Я вам кажу: не противитися злому. І коли хто вдарить тебе в праву щоку твою, підстав йому й другу, і хто захоче судитися з тобою і взяти в тебе сорочку, віддай йому і верхній одяг; і хто примушуватиме тебе йти з ним одне поприще, іди з ним два. Тому хто просить у тебе дай, а від того, хто хоче позичити в тебе, не відвертайся. Ви чули, що сказано: люби свого ближнього і ненавидь ворога твого. А Я вам кажу: любіть ворогів ваших, благословляйте тих, хто проклинає вас, робіть добро тим, хто ненавидить вас, і моліться за тих, хто ображає і гонить вас» (Мф. 5:38-44). В п'ятій главі Євангелія від Матвія мова йде про особисті стосунки між правопорушником і потерпілим. Саме тут Ісус Христос закликає перемагати зло добром, до милосердя. Тобто через тисячоліття Господь виводить народ з рівня справедливості на рівень любові до людей. Проте, старозавітне «око за око» не скасовується в сфері суспільних відносин. В першому посланні апостола Петра наступні слова: «будьте покірні всякому людському керівництву, для Господа: чи царю, як верховній владі, чи правителям, як від нього посланим для покарання злочинців та для похвали тих, хто робить добро – бо така воля Божа» (1-е Петра 2:13-15). В посланні апостола Павла до римлян написано: «начальник є Божий слуга, тобі на добро. Якщо робиш зло, бійся, адже він не даром носить меч: він Божий слуга, месник для покарання того хто робить зло» (до Римлян 13:4). Тобто і в наші часи працівники правоохоронної, судової систем та навіть пересічні люди мають керуватися принципом справедливості в питаннях захисту прав і свобод іншої людини як і раніше, але з мінімально необхідним насильством та не допускаючи зла в своїй роботі, зокрема, жорстокого поводження із підозрюваними, обвинуваченими чи засудженими.

Особливої уваги заслуговує смертна кара. Вона не скасована в Біблії, як і інші види покарання, однак її заміна на довічне позбавлення волі в світських країнах знаходить своє виправдання в новозавітному духові любові до людини. Адже наявність часу дає можливість злочинцеві усвідомити свою вину, принести покаяння, виправитися та, що важливо для релігійних людей, отримати найбільший Божий дар – вічне життя (*Лит.: Библия. Киев: Киево-Печерская Успенская лавра. 2016.О.В. Олішевський*)

С. 145–150 БІБЛІЯ ЯК ОСНОВА ВИОКРЕМЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Біблія містить чисельні вказівки та уявлення про походження визначень кримінальних правопорушень на основі Старого і Нового Завітів. Десять заповідей, які дав Бог на Синайській горі містяться в другій книзі Старого Завіту – Вихід:

1. Я є Господь, Бог твій, нехай не буде в тебе інших богів, крім Мене.
2. Не сотвори собі ідола, і ніякої подоби до того, що на небі вгорі, і що на землі внизу, і що у водах під землею: не поклоняйся їм і не служи їм.
3. Не називай імені Господа Бога твого даремно.
4. Пам'ятай день суботній, щоб святити його: шість днів працею і роби в них всі діла твої. А день сьомий – субота Господу Богу твоєму.
5. Шануй батька свого та матір свою, щоб добре тобі було та щоб довголітнім був ти на землі.
6. Не вбивай.
7. Не чини перелюбу.
8. Не кради.
9. Не свідчи неправдиво на свого ближнього.
10. Не бажай дружини ближнього твого, не жадай дому ближнього твого, ні поля його, ні раба його, ні рабині його, ні вола його, ні осла його, ні всякого скоту його, ні всього, що є у ближнього твого (Вихід 20:12-17).

Перелічені заповіді дані на двох скрижалях (кам'яних дошках), з яких перші чотири стосуються відносин людини з Богом, а наступні шість (5 – 10) – стосунків людей між собою. Відносини людини з Господом не охороняються Кримінальним кодексом України.

П'ята заповідь «Шануй батька свого та матір свою, щоб добре тобі було та щоб довголітнім був ти на землі» закликає шанобливо ставитися до батьків, не ображати їх ні словом, ні вчинком, коритися їм у всьому, крім порад, направлених проти заповідей Божих, допомагати, піклуватися про них і тому подібне. Дана заповідь охоплює не лише гріхи дітей проти батьків, але й зло стосовно родичів, батьків проти дітей, вихованців і вихователів, в дружньому союзі, підлеглих відносно начальників і навпаки. В Старому Завіті сказано: «Слухай, сину мій, повчання батька твого і не відкидай заповіту матері твоєї» (Притчі 1:8). «Нерозумний нехтує наставляння батька свого; а хто прислуховується до викривань, той розсудливий» (Притчі 15:5). «Хто злословить батька свого і свою матір, того світильник згасне серед глибокої темряви» (Притчі 20:20). «Проклятий той, хто злословить батька свого або матір свою! І весь народ скаже: амінь» (Повтор. закону 27:16). Крім цього, в Старому Завіті містяться ще й суворі санкції за порушення вказаного, а саме: «Хто вдарить батька свого, або свою матір, того слід віддати на смерть» (Вихід 21:15). «Хто злословить батька свого, або свою матір, того слід віддати на смерть» (Вихід 21:17). Подібне зазначено і в Новому Завіті: «Діти, покоряйтеся своїм батькам у Господі, бо цього вимагає справедливість. Шануй батька свого та матір, – це перша заповідь з обітницею: щоб добре тобі було та щоб довголітнім був ти на землі» (Ефесян 6:1-3). «Діти, будьте слухняні батькам вашим у всьому, бо це благоугодно Господу» (Колосян 3:20). Вказані постанови знайшли своє часткове продовження в ст. 165 «Ухилення від сплати коштів на утримання неприцездатних батьків» КК України. Це єдина спеціальна норма, в якій встановлена відповідальність за порушення саме п'ятої заповіді.

Шоста заповідь «Не вбивай» містить своє логічне продовження в

Новому Завіті: «Ви чули, що сказано древнім: не вбивай, а хто вб'є, підлягає суду. А Я кажу вам, що всякий, хто гнівається на брата свого даремно, підлягає суду; ... а хто скаже безумний, підлягає геєні вогненній» (Матвія 5:21-22). «... вбивць ... участь в озері, яке горить вогнем і сіркою» (Одкровення 21:8). Заборона вбивства міститься і в багатьох інших місцях. За таке діяння людина, відповідно до новозавітних постанов, Царства Божого не успадкує, якщо не принесе належного покаяння. Під біблейською постановою «не вбивати» мається на увазі не лише заподіяння смерті іншій людині, але й самогубство, завдання тілесних ушкоджень, аборт, побої, мордування, залишення без допомоги пораненого, жорстоке поводження з тваринами, наказ, порада, допомога у вчиненні зазначених дій та інше. Вказані положення знайшли розвиток в кримінально-правових нормах: переважно Розділу II «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи» КК України – різні види умисних вбивств (статті 115 – 118), вбивство через необережність (ст. 119), доведення до самогубства (ст. 120), погроза вбивством (ст. 129), різні види тілесних ушкоджень (статті 121 – 125, 128), побої і мордування (ст. 126), катування (ст. 127), зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншою невиліковною інфекційною хворобою (ст. 130), зараження венеричною хворобою (ст. 133), також окремі статті з інших розділів – посягання на життя державного чи громадського діяча, працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя, захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, представника іноземної держави (статті 112, 348, 379, 400, 443), диверсія (ст. 113), терористичний акт (ст. 258), захоплення заручників (статті 147 і 349), розбій (ст. 187, частина третя статей 262, 308) та інші злочини, наслідками яких є заподіяння незалежно від форми вини смерті, тілесних ушкоджень або фізичних страждань.

Сьома заповідь «Не чини перелюбу» говорить про заборону порушувати подружню вірність і мати незаконний, нечистий, блудний зв'язок: інтимні відносини неодружених чоловіка і жінки, шлюбна зрада, гомосексуалізм, педерастія, лесбіянство, транссексуалізм, розтління дітей, онанізм, груповий секс, насильницьке розтління, проституція, сутенерство, дії пов'язані з порнографією та інше. В Старому Завіті міститься сувора санкція: «якщо хтось буде чинити перелюб з дружиною ближнього свого, – нехай будуть віддані на смерть і перелюбник і перелюбниця» (Левіт 20:10). В Новому Завіті написано, що «ні блудники ... ні перелюбники, ні малакії, ні мужоложці ... Царства Божого не успадкують» (1 Коринфян 6:9-10). «Всякий хто дивиться на жінку, жадаючи її, вже вчинив перелюб з нею в серці своєму» (Матвія 5:28). «... розпусників ... участь в озері, яке горить вогнем і сіркою» (Одкровення 21:8). Вказані положення мають своє продовження в Розділах IV «Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» та XII «Кримінальні правопорушення проти

громадського порядку та моральності» КК України: статті 152 «Зґвалтування», 153 «Сексуальне насильство», 154 «Примушування до вступу в статевий зв'язок», 155 «Статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку», 156 «Розбещення неповнолітніх», 301 «Ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів», 302 «Створення або утримання місць розпусти і звідництво», 303 «Сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією».

Восьма заповідь «Не кради» забороняє присвоювати собі будь-яким чином те, що належить іншим. Згідно з п. 1 ст. 185 КК України, крадіжка – це таємне викрадення чужого майна, проте в церковному розумінні до гріхів проти цієї заповіді відносяться ще й грабіж, kleптоманія, зберігання або скупка краденого, приховування злодія, присвоєння, знищення чужого майна, спекуляція дефіцитними товарами, гробокопательство, неправомірна вигода, підробка грошей, речей, ухилення від сплати податків, професійне жебрацтво, марнотрацтво, скупість та інше. Неприпустимість такого гріха повторюється у Священному Писанні багато разів. Характерні для Старого Завіту суворі санкції – «... всякий хто краде, буде знищений» (Захарія 5:3). «Не кривди ближнього твого і не грабуй. Плата найманцеві не повинна залишатися в тебе до ранку» (Левіт 16:13). В Новому Завіті акцент перенесено на виправлення злодія – «Хто крав, більше не кради, а краще трудися, роблячи своїми руками корисне» (Ефесян 4:28). «Щоб ви ні в чому не поводитися із братом своїм протизаконно і користолобно; тому що Господь – месник за це все» (1-е Фесалонікійцям 4:6). «... ні злодії, ні лихварі, ... Царства Божого не успадкують» (1 Коринфян 6:10). Зазначене вище отримало розвиток у КК України: Розділ VI «Кримінальні правопорушення проти власності» (наприклад, статті 185 «Крадіжка», 186 «Грабіж», 191 «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем», 193 «Незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї», 198 «Придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом» тощо); Розділ VII «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності» (статті 204 «Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів», 209 «Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом», 224 «Виготовлення, збут та використання підроблених недержавних цінних паперів», 233 «Незаконна приватизація державного, комунального майна» і т.п.); Розділ VIII «Кримінальні правопорушення проти довкілля» (статті 239-1 «Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель», 239-2 «Незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах», 246 «Незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу», 248 «Незаконне полювання»), а також норми з інших розділів.

Дев'ята заповідь «Не свідчи неправдиво на свого ближнього» закликає любити правду і не говорити брехні про іншого, ні на кого не зводити наклеп, чи образати. До гріхів проти цієї заповіді відносять: неправдиві

свідчення, виправдання в суді винного за отримання неправомірної вигоди, розпалення ворожнечі між іншими, розповсюдження слухів про когось, засудження ближнього, підозрілість по відношенні до людей, образа, насмішки, недоброзичливе, грубе поводження з людьми, обман, невиконання обіцянки, та інше. В Старому Завіті зазначено: «Не буде жити в домі Моему той, хто діє підступно. Не залишиться перед очима Моїми той, хто говорить неправду» (Псалтир 100:7). «Лжесвідок не залишиться непокараним, і хто говорить неправду, не врятується» (Притчі 19:5). В Новому Завіті написано: «Ваш батько диявол; і ви хочете виконувати похоті батька вашого. Він був людиновбивцею споконвіку і не стоїть в істині, бо немає в ньому істини. Коли говорить він неправду, від себе говорить, бо він брехун і батько неправди» (Іоанна 8:44). «Кажу ж вам, що за всяке пусте слово, яке скажуть люди, дадуть вони відповідь в день судний: бо за словами своїми будеш виправданий і за словами своїми будеш засуджений» (Матвія 12:36-37). «Тому, відкинувши неправду, говоріть правду кожен ближньому своєму, бо ми члени один одному» (Ефесян 4:25). «... всіляка неправда не від істини» (1 Іоанна 2:21). «... всіх брехунів участь в озері, яке горить вогнем і сіркою» (Одкровення 21:8). В багатьох випадках вказані дії можуть бути кваліфіковані за статтями 148 «Підміна дитини», 151 «Незаконне поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги», 158 «Надання неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців або інше несанкціоноване втручання в роботу Державного реєстру виборців», 173 «Грубе порушення угоди про працю», 223-1 «Підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів», 259 «Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності», 290 «Знищення, підробка або заміна номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу», 358 «Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів», 366 «Службове підроблення», 372 «Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності», 383 «Завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення», 384 «Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу», 385 «Відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків», 386 «Перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, спеціаліста, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку», 387 «Розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування», 409 «Ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом» КК України.

Десята заповідь «Не бажай дружини ближнього твого, не жадай дому ближнього твого, ні поля його, ні раба його, ні рабині його, ні вола його, ні осла його, ні всякого скоту його, ні всього, що є у ближнього твого» забороняє будь-які недобрі побажання і думки відносно них. Вказане не могло отримати і не отримало свого розвитку в нормах кримінального законодавства. (Літ.: Библия. Киев: Киево-Печерская Успенская лавра. 2016. О.

В. Олішевський)

Велика українська кримінологічна енциклопедія : у 2 т. / [редкол.: В. В. Сокурєнко (голова) та ін. ; наук. ред.: О. М. Литвинов] ; Кримінол. асоц. України. - Харків : Факт, 2021. Т. 2 : М - Я. - 2021. - 869 с.

С. 159–161 НАСИЛЬСТВО (за Біблією). Уявлення про застосування фізичного чи психічного примусу до людини за Старим і Новим Завітами. Насильство розглядається у священних книгах у позитивному й негативному планах. У книзі Ісаї написано: «Бо Я, Господь, люблю правосуддя, ненавиджу грабіж з насильством» (Ісаїя 61:8). «Господь випробовує праведного, а нечестивого й того, хто любить насилля, ненавидить душа Його» (Псалтир 10:5). Про насильство в його негативному сприйнятті йдеться, коли воно має місце щодо іншої людини, порушує її право на недоторканність, а також у деяких видах аутоагресії (насильство проти самого себе). Наприклад: «Якщо хтось ударить когось залізним знаряддям так, що той помре, то він убивця: вбивцю необхідно віддати смерті» (Числа 35:16). Те саме стосується й інших способів вбивства (Числа 35:17-21). Для тих, хто вбив іншу людину з необережності, існували окремі міста для втечі та проживання. У Новому Завіті: «Всілякий, хто ненавидить брата свого, є людиновбивцем; а ви знаєте, що ніякий людиновбивця не має життя вічного» (1-е Іоанна 3:15). Про заподіяння собі тілесних ушкоджень або самовбивство написано наступне: «Хіба ви не знаєте, що ви храм Божий, і Дух Божий живе в вас? Якщо хтось знищить храм Божий, того покарає Бог: адже храм Божий свят; а цей храм – ви» (1-е Коринфян 3:16-17).

Насильство позитивним є у випадках: застосування покарань, необхідної оборони, припинення безчинства в храмі, панування зрілої (дорослої) волі над незрілою (дитячою), особистої аскетичної практики. Серед покарань, застосованих Господом за гріхи людські, можна зустріти вигнання, смертну кару, наслання стихійних лих. Так, за відмову слухатися Бога після великих благодіянь Адам і Єва були вигнані з Едему (Буття 3:1-24). За вбивство Авеля Господь прокляв Каїна, зробивши його вигнанцем і волоцюгою на землі (Буття 4:8-15). За велике розбещення людей Бог навів потоп на всю Землю. Загинули всі, окрім Ноя з його сімейством, обрані пари тварин і птахів для продовження життя після повені (Буття 7:1-21). За сексуальну розпусту (блуд, прелюбодіяння, гомосексуалізм, лесбійство тощо) Бог знищив міста Содом і Гоморру, окрім Лота із його сім'єю (Буття 19:1-28). За неслухняність фараона відпустити євреїв Бог наслав десять кар на Єгипет та потопив його військо в Червоному морі (Вихід 7-12). Щодо застосування покарань євреями за наказом Господа, то в книзі Вихід міститься постанова: «Віддай душу за душу, око за око, зуб за зуб, руку за руку, ногу за ногу, опік за опік, рану за рану, забій за забій» (Вихід 21:23-25). За богохульство, ідолослужіння, чаклування, вбивство, злі слова проти батька свого чи матері своєї, прелюбодіяння, статеві зносини з близькими родичами, гомосексуалізм, зоофілію належало побивати каміннями на

смерть (Левит 20: 1-20; 24:13-23). У Священному Писанні торкаються й питань застосування примусу та покарання світською владою. У першому посланні апостола Петра містяться наступні слова: «Будьте покірні всякому людському керівництву, для Господа: чи царю, як верховній владі, чи правителям, як від нього посланим для покарання злочинців та для похвали тих, хто робить добро – бо така воля Божа» (1-е Петра 2:13-15). У посланні апостола Павла до римлян написано: «Начальник є Божий слуга, тобі на добро. Якщо робиш зло, бійся, адже він не даром носить меч: він Божий слуга, месник для покарання того, хто робить зло» (до Римлян 13:4). У Біблії є згадка про необхідну оборону. Так, у період життя Авраама відбулася війна між дев'ятьма царями в долині Сіддім, після якої переможці захопили Лота з його сімейством. Авраам із невеликою групою переслідував їх, наздогнав і розбив. Одразу після цього отримав благословення Господа у вигляді великого потомства (Буття 15:1-5).

Щодо застосування насильства для припинення безчинства в храмі, то в Євангелії описано два епізоди вигнання продавців із храму: «І увійшов Ісус в храм Божий, і вигнав усіх продавців і покупців у храмі, і поперевертав столи міняльникам та лавки продавцям голубів, і сказав їм: написано, – дім Мій домом молитви назветься; а ви зробили його печерою розбійників» (Матвія 21:12-13). Сам Ісус Христос зробив собі бича з мотузків і вигнав з храму натовп людей. Насильство людини над собою (піст, праця, молитва, усамітнення, віддалення від світу, збереження почуттів, читання Священного Писання, коли немає бажання це робити) застосовується заради звільнення від власних гріховних пристрастей. Про це йдеться в Євангелії від Матвія: «Царство Небесне силою береться, і ті, хто прикладають зусилля, захоплюють його» (Матвія 11:12). Про патерналістський примус у сенсі панування зрілої (дорослої) волі над незрілою (дитячою) йдеться в наступних словах: «Хто жаліє різку свою, той ненавидить сина свого; а хто любить, той з дитинства наказує його» (Притчі 13:25), «Не залишай юнака без покарання: якщо різкою покараєш його, не помре; ти покараєш його різкою і врятуєш душу його від пекла» (Притчі 23:13-14), «Різка і викриття дають мудрість; але дитина, залишена в нехтуванні, робить сором своїй матері» (Притчі 29:15). Усе вищеописане насильство розглядається як благо лише за умови застосування його в кротості, тобто впливу на іншу людину без злоби (гніву чи роздратування), з любов'ю, задля суспільної чи індивідуальної користі, як виконання волі Господа. Якщо ж вчинено з мотивів власної вигоди, заздрощів, помсти, ненависті чи інших низьких спонукань, то перетворюється на негативне, навіть якщо зовні виглядає позитивним. Важливо також розрізняти підходи до застосування насильства в період дії Старого та Нового Завітів. У старозавітні часи люди характеризувалися жорстокістю. Тому необхідно було її обмежити та підвести людей до рівня справедливості в стосунках, а саме «око за око, зуб за зуб». Коли переважна частина змогла це засвоїти, дано вищий закон любові: «Ви чули, що сказано: око за око, зуб за зуб. А Я вам кажу: не противитися злому. І коли хто вдарить тебе в праву щоку твою,

підстав йому й другу, і хто захоче судитися з тобою і взяти в тебе сорочку, віддай йому і верхній одяг; і хто примушуватиме тебе йти з ним одне поприще, іди з ним два. Тому, хто просить у тебе дай, а від того, хто хоче позичити в тебе, не відвертайся. Ви чули, що сказано: люби свого ближнього і ненавидь ворога твого. А Я вам кажу: любіть ворогів ваших, благословляйте тих, хто проклинає вас, робіть добро тим, хто ненавидить вас, і моліться за тих, хто ображає і гонить вас» (Матвія 5:38-44). Тут йдеться про те, що слід перемагати зло добром лише в особистих стосунках між правопорушником і потерпілим. Однак у суспільних відносинах закон справедливості зберігається в пом'якшеному милосердям варіанті. У новозавітні часи Священне Писання допускає застосування мінімально необхідного насильства для захисту, відвернення шкоди та покарання винних.

С. 390-395 ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ (за Біблією). Уявлення про заходи профілактики, запобігання та припинення злочинів за Старим і Новим Завітами. Їх умовно можна поділити на примус і переконання. Примус, залежно від потенційної можливості виправлення людини, застосовується як: 1) покарання для виправлення (інколи знищення) злочинця; 2) попередження про покарання. Кара з метою знищення злочинця. За велике розбещення людей Бог навів потоп на всю Землю. Загинули всі, окрім Ноя з його сімейством, обрані пари тварин і птахів для продовження життя після повені (Буття 7:1-21). Господь наказав євреям побивати винних каміннями на смерть за богохульство, ідолослужіння, чаклування, вбивство, злі слова проти своїх батька чи матері, прелюбодіяння, статеві зносини з близькими родичами, гомосексуалізм і зоофілію (Левит 20: 1-20; 24:13-23). В іншому місці: «Якщо хтось ударить когось залізним знаряддям так, що той помре, то він убивця: вбивцю необхідно віддати смерті» (Числа 35:16). Даний наказ діяв у старозавітні часи для обмеження надлишкового насильства і жорстокості, для встановлення справедливості. Покарання з метою виправлення злочинця. За вбивство Авеля Господь прокляв Каїна, зробивши його вигнанцем і волоцюгою на землі (Буття 4:8-15). «Не залишай юнака без покарання: якщо різкою покараєш його, не помре; ти покараєш його різкою і врятуєш душу його від пекла» (Притчі 23:13-14). Попередження про покарання з метою виправлення злочинця. Господь послав пророка Іону в місто Ніневія з метою повідомити їм: якщо не покаються у своїх зlodіяннях, то через сорок днів Бог їх знищить. Ніневітяни покалися і Господь помилував їх (Іона 1-3). Попередження про покарання при умові, якщо хтось вчинить злочин: «Хто пролле кров людську, того кров проллється рукою людською: адже людина створена за образом Бога» (Буття 9:6). Вищезазначені заходи примусу мали ще й додаткову мету – попередження вчинення іншими людьми злочинів: «судді зобов'язані добре досліджувати, і якщо свідок неправдивий, неправду говорив на брата свого, то зробіть йому так, як він замишляв зробити своєму братові; і так знищ зло з-посеред себе; і решта почують, і будуть боятися, і більше вже не будуть робити таке зло серед себе; тож не

пощадить [його] око твоє: душу за душу, око за око, зуб за зуб, руку за руку, ногу за ногу» (Повторення Закону 19:18-21). Новозавітний підхід до протидії злочинності в частині застосування примусу суттєво відрізняється від старозавітного. На індивідуальному рівні, у стосунках між злочинцем і потерпілим: «Ви чули, що сказано: око за око, зуб за зуб. А Я вам кажу: не противитися злому. І коли хто вдарить тебе в праву щоку твою, підстав йому й другу, і хто захоче судитися з тобою і взяти в тебе сорочку, віддай йому і верхній одяг; і хто примушуватиме тебе йти з ним одне поприще, іди з ним два. Тому хто просить у тебе дай, а від того, хто хоче позичити в тебе, не відвертайся. Ви чули, що сказано: люби свого ближнього і ненавидь ворога твого. А Я вам кажу: любіть ворогів ваших, благословляйте тих, хто проклинає вас, робіть добро тим, хто ненавидить вас, і моліться за тих, хто ображає і гонить вас» (Матвія 5:38-44).

Тут настанова потерпілому перемагати зло добром. Проте, в суспільних відносин принцип справедливої відплати в пом'якшеному милосердям варіанті зберігається з метою протидії злочинності. З цього приводу в першому посланні апостола Петра містяться такі слова: «будьте покірні всякому людському керівництву, для Господа: чи царю, як верховній владі, чи правителям, як від нього посланим для покарання злочинців та для похвали тих, хто робить добро – бо така воля Божа» (1-е Петра 2:13-15). У посланні апостола Павла до римлян написано: «начальник є Божий слуга, тобі на добро. Якщо робиш зло, бійся, адже він не даром носить меч: він Божий слуга, месник для покарання того, хто робить зло» (Римлян 13:4). Переконання як захід попередження злочинної поведінки має місце через: 1) завіт Бога з людьми; 2) заклики до покаяння та аскетизму; 3) визначення соціально корисних і злочинних діянь; 4) надання прикладу добродіяння; 5) заохочення до добродіяння. Стимулюючими до соціально корисної поведінки є укладення добровільного договору між Богом і людьми про святість. Такі угоди мали місце після падіння народу в беззаконня. Наприклад, «І сказав Бог Ною і синам його з ним: ось, Я поставлю завіт Мій з вами і з потомством вашим після вас, ... не буде більше знищена всіяка плоть водами повені, і не буде вже повені на знищення землі» (Буття 9:8-11). Важливим моментом виступає оновлення завіту через повторне його укладання між народом і окремим його представником перед Господом. Наприклад, «Ісус (Навін) сказав народу: не зможете служити Господу [Богу], адже Він Бог святий, Бог ревнитель, не буде терпіти беззаконня вашого і гріхів ваших. Якщо ви залишите Господа і будете служити чужим богам, то Він наведе на вас зло і знищить вас, після того як благотворив вам. І сказав народ Ісусу: ні, ми Господу будемо служити. Ісус сказав народу: ви свідки про себе, що ви обрали собі Господа – служити Йому? Вони відповіли: свідки. Тоді відкиньте чужих богів, які у вас, і зверніть серце своє до Господа Бога Ізраїля. Народ сказав Ісусу: Господу Богу нашому будемо служити і голос Його будемо слухати. І склав Ісус з народом завіт в той день і дав йому постанови і закон в Сіхемі [перед скинією Господа Бога Ізраїля]» (Ісус Навін 24:19-26). Заклики до покаяння – це звернення до людей, щоб змінили

злочинне життя на праведне. Покаяння включає осмислення своєї протиправної, девіантної, віктимної поведінки, засудження її та тверду обіцянку не повторювати. У Старому Завіті: «покайтеся і відверніться від усіх злочинів ваших, щоб нечестя не було вам спотиканням» (Єзекіїл 18:30). У Новому Завіті: «І так, покайтеся і відверніться, щоб загладилися гріхи ваші» (Діяння 3:19).

Заклики до аскетизму – це звернення про необхідність мати суспільно корисну працю, стриманість у задоволенні тілесних і душевних потреб, самодисциплінованість та самоорганізованість. У Старому Завіті дана Богом заповідь працювати: «Працюй шість днів і роби все, що необхідно» (Повторення Закону 5:13). У Новому Завіті зазначено прямо: «Якщо хто не хоче працювати, той і не їж» (2 Фесалонікійців 3:10). Слова тут направлені проти ліні та бездіяльності як передумов злочинності. Щодо стриманості в задоволенні своїх потреб мова йде в таких місцях: «Оголосить піст, до стриманості у всьому закликайте в той день, коли всі разом зійдетеся» (Іоїл 1:14), «Коли Павло став говорити про праведність, стриманість і про майбутній суд, Феліксу стало страшно» (Діяння 24:25), «Всякий, хто змагається, зобов'язує себе до суворого утримання. Але роблять вони це, щоб отримати в нагороду вінок земний і тлінний, ми ж хочемо здобути собі вінець невянучий» (1 Коринфян 9:25) тощо. Необхідно тут звернути увагу, що аскетичне життя близьке за формою до світських вправ, проте вони різні за духом і смыслом. Мета аскези – відновлення єдності духу людського духу Божому, гармонізація зовнішнього і внутрішнього життя людини. Роз'ясненню шляху добродіяння, соціально корисної діяльності присвячена значна частина Біблії. Найбільш виразними місцями є заповіді про любов: «полюби Господа Бога твого всім серцем твоїм і всією душею твоєю и всім розумом твоїм» – це є перша и найбільша заповідь; друга ж подібна їй: «полюби ближнього твого, як самого себе» (Матвія 22:37- 40), «отож у всьому, як бажаєте, щоб з вами вели себе люди, так вчиняйте і ви з ними, адже в цьому закон і пророки» (Матвія 7:12). До корисних діянь відносяться такі приклади з Нового Завіту: «Тоді скаже Цар тим, які по правую сторону Його: «прийдіть, благословення Отця Мого, наслідуйте Царство, приготоване вам від створення світу: адже голодував Я, і ви дали Мені їсти; мав спрагу, і ви напоїли Мене; був мандрівником, і ви прийняли Мене; був голим, і ви одягнули Мене; був хворим, і ви відвідали Мене; у в'язниці був, і ви прийшли до Мене». Тоді праведники скажуть Йому у відповідь: «Господи! коли ми бачили Тебе голодним, і накормили? Або маючим спрагу, і напоїли? Коли бачили Тебе мандрівником, і прийняли? Або голим, і оділи? Коли ми бачили Тебе хворим, або у в'язниці, і прийшли до Тебе?» І Цар скаже їм у відповідь: «істинно кажу вам: так як ви зробили це одному із цих братів Моїх менших, то зробили Мені» (Матвія 25:34-40).

Визначення злочинної діяльності впливає з декалога – десяти заповідей, які дав Бог на Синайській горі: 1. Я є Господь, Бог твій, нехай не буде в тебе інших богів, крім Мене. 2. Не сотвори собі ідола, і ніякої подоби до того, що на небі вгорі, і що на землі внизу, і що у водах під землею: не

поклоняйся їм і не служи їм. 3. Не називай імені Господа Бога твого даремно. 4. Пам'ятай день суботній, щоб святити його: шість днів працею і роби в них усі діла твої. А день сьомий – субота Господу Богу твоєму. 5. Шануй батька свого та матір свою, щоб добре тобі було та щоб довголітнім був ти на землі. 6. Не вбивай. 7. Не чини перелюбу. 8. Не кради. 9. Не свідчи неправдиво на свого ближнього. 10. Не бажай дружини ближнього твого, не жадай дому ближнього твого, ні поля його, ні раба його, ні рабині його, ні вола його, ні осла його, ні всякого скоту його, ні всього, що є у ближнього твого (Вихід 20:3- 17). Сьогодні дані заповіді стали основою визначення кримінальних правопорушень. Надання прикладу добродіяння, як зазначив для виховання апостол Павло: «І ще повчання вам в ім'я Господа [нашого] Ісуса Христа: віддаляйтеся, браття, від всілякого в вашій общині, хто без діла проводить час свій і не слідує вченню, яке ви прийняли від нас. Ви самі знаєте, що в цьому ми – приклад для вас: не вдавалися ми у вас до неробства і даром хліба ні у кого не їли. Ми працювали не покладаючи рук, працювали вдень і вночі: ми боялися обтяжити вас» (2 Фесалонікійців 3:6-8). Сам Христос і його апостоли показали масу прикладів щодо вчинення добрих справ, свідченням яких наповнений Новий Завіт. Заохочення до добродіяння міститься в таких словах: «Шануй батька свого та матір» – це перша заповідь з обітницею: «буде тобі добре та будеш довголітнім на землі» (Ефесян 6:2-3). За праведне життя – «Обітниця, яку Він обіцяв нам, є життя вічне» (1 Іоанна 2:25); «І підуть ці в муку вічну, а праведники в життя вічне» (Матвія 25:46). Проте, особливо важливо, що вже тут на землі, ті хто вчиняє беззаконня, втрачають істинні мир і радість, а праведні їх знаходять, не дивлячись на зовнішні обставини. *(Літ.: Бандурка О.М., Литвинов О.М. Протидія злочинності та профілактика злочинів. Х. 2011; Библия. Киев, 2016).*

С. 755-757 УКРАЇНСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА ЯК СУБ'ЄКТ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ. Системне утворення, яке має широкий набір характерних лише йому напрямків, завдань, форм, методів і способів протидії злочинності та більшою мірою профілактики злочинів. Складається з таких установ: Київська Митрополія УПЦ, синодальні установи, управління епархій, парафії, монастирі, духовні навчальні заклади, місії, братства і сестринства (ст. 6 Розділу I «Статуту про управління Української Православної Церкви». До її складу входить 53 епархії, 12374 парафії, 255 монастирів, 4548 ченців, 18 духовних навчальних закладів (з яких 1531 студентів денної форми навчання у вищих духовних навчальних закладах), 12456 священнослужителів (Звіт Керуючого справами Української Православної Церкви за 2020 рік). УПЦ має свої органи влади та управління: Собор Української Православної Церкви, Собор єпископів Української Православної Церкви та Священний Синод Української Православної Церкви на чолі з Митрополитом Київським і всієї України (ст. 2 Розділу I Статуту). Названі органи є вищими органами церковної влади з відповідними повноваженнями та порядком діяльності. Крім того, управління ще здійснюється епархіальними та парафіяльними органами. УПЦ має власну судову систему, до якої входять: Собор єпископів

– церковний суд вищої інстанції (ст. 8 Розділу III Статуту); Священний Синод – апеляційний церковний суд щодо єпархіальних судів (ст. 11 Розділу IV Статуту); Єпархіальні ради – компетентні у справах по звинуваченню кліриків і мирян у неправославній вірі, у порушеннях канонічних і моральних норм, а також щодо проблем церковного шлюбу й розлучення, суперечок між духовенством і парафіяльними службовими особами, щодо всіх інших питань, які стосуються церковного правопорядку (ст. 51 Глави VII.Б. Статуту). УПЦ здійснює свою діяльність у таких напрямках: а) звершення богослужінь, здійснення таїнств, обрядів, хресних ходів та церемоній; б) місіонерська діяльність; в) подвижницька діяльність (монастирі, скити та ін.); г) поширення своїх переконань у суспільстві безпосередньо або через засоби масової інформації (газети, журнали, релігійну літературу, теле- і радіопрограми та інші форми поширення масової інформації, у тому числі й власні); д) справи милосердя та добродійності; е) релігійна освіта та виховання; є) паломництво; ж) будівництво нових храмів, інших споруд (церковноадміністративні споруди, будівлі духовних навчальних закладів, монастирські житлові та господарські приміщення, споруди церковних закладів, підприємств тощо), турбота про реставрацію старих храмів, нагляд за станом архітектурних пам'яток та церковних старожитностей; з) інша діяльність, яка відповідає правилам і традиціям УПЦ (ст. 7 Розділу I Статуту).

Найважливішими, з точки зору профілактики злочинів, є постійні заклики Церкви щодо ведення духовної війни. Остання є безперервною роботою розуму, направлену на розпізнання гріховних помислів, думок, почуттів, бажань та боротьбу з ними через звернення до Бога і добрі діла. За православним світоглядом, гріховним є все те, що заподіює або може заподіяти шкоди людині або суспільству. Прикладами зовнішньої сторони практики протидії злочинності та профілактики злочинів Церквою можуть служити такі ситуації. За застосування фізичної сили священник може накласти епітимію (захід, що направлений на виправлення людини, яка має покаяння) у вигляді позбавлення Причастя (таїнства Православної Церкви, у якому віруючий під видом хліба і вина вкушає Самого Тіла і Крові Господа нашого Ісуса Христа для залишення гріхів і в Життя Вічне) на певний термін. Іншим прикладом, що свідчить про роботу в напрямку усунення причин та умов злочинності, є створення православного братства тверезості імені святого праведного Іоанна Кронштадтського, метою діяльності якого є духовна та тілесна допомога в боротьбі з алкогольною залежністю, підтримка у веденні тверезого способу життя та направлення православного християнина до духовного зростання.

Подібні братерства та сестринства діють і на інших територіях, і не лише в боротьбі з алкоголізмом, п'янством, а й наркоманією, комп'ютерною ігровою залежністю та сексуальними розладами. При цьому, молитва й піст, утримання й покаяння – способи боротьби, на які благословляє Православна Церква тих, хто вирішив порвати зі страстями. УПЦ сформовано суспільний рух «За життя», пізніше перейменованого в

православний рух «Спаси і Збережи», мета якого – збереження сім'ї, спасіння життя ненароджених дітей, відродження традиційних сімейних цінностей як основи щастя та благополуччя суспільства. З метою показати досвід добропорядності й чеснот, особливо для молоді, церквою організуються заходи на зразок літніх таборів для дітей, надання волонтерами допомоги літнім людям та дитячим будинкам, хворим (сестри милосердя, збір коштів та донорство), катехізаторські або навчальні курси, психологічна допомога та ін. (Літ.: Статут про управління Української Православної Церкви / Офіційний вебсайт Української Православної Церкви. [http://orthodox.org.ua/article/statut-proupravl%D1%96nnya-ukra%D1%97nsko%D1%97-pravoslavno%D1%97-tserkvi-1](http://orthodox.org.ua/article/statut-proupravl%20%D1%96nnya-ukra%D1%97nsko%D1%97-pravoslavno%D1%97-tserkvi-1); Лествица. Преподобный Иоанн Лествичник. Свято-Успенская Почаевская Лавра, 2013).

Ivan V. KRITSAK,

PhD in Law

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkov, Ukraine)

**THE HEURSTIC POTENTIAL OF THE GREAT UKRAINIAN CRIMINOLOGY
ENCYCLOPEDIA WITHIN THE SPIRITUAL-VALUE CONCEPT OF LEGAL
UNDERSTANDING: FEEDBACK-REVIEW AND PERSONAL MEMORIES**